

УДК 347.965

М.Д. Ждан,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
[https:// orcid.org 0000-0002-7773-0402](https://orcid.org/0000-0002-7773-0402)

О.В. Гомон,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти, Спеціальність 052 Політологія
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
[https:// orcid.org 0000-0001-6394-1834](https://orcid.org/0000-0001-6394-1834)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті авторами здійснено науково-правовий аналіз формування законодавства України щодо адвокатської діяльності в контексті орієнтації на міжнародні та регіональні стандарти прав людини. Дослідження ґрунтується на комплексному осмисленні правової природи адвокатури як інституту громадянського суспільства, її соціального призначення та ролі у механізмі забезпечення права на професійну правничу допомогу. Особливу увагу зосереджено на розкритті змісту стандартів адвокатської діяльності як системи нормативних, професійних і етичних вимог, що визначають організаційні, функціональні та ціннісні засади здійснення адвокатської професії.

У межах дослідження проаналізовано правові передумови орієнтації на європейські підходи у сфері адвокатської діяльності, зокрема участь України в універсальних міжнародно-правових актах у сфері прав людини, зобов'язання у відносинах з Європейським Союзом, а також положення внутрішньодержавних стратегічних і програмних документів судово-правової реформи. Наголошено, що така орієнтація має системний характер і поєднує виконання міжнародних зобов'язань держави з внутрішніми потребами трансформації національної правової системи та правової доктрини.

Аргументується, що сучасний розвиток законодавства України щодо адвокатської діяльності супроводжується поступовим переосмисленням ролі адвокатури, що виявляється у зміні акцентів правового регулювання від переважно адміністративно-контрольної моделі до моделі, заснованої на інституційній незалежності, самоврядності та професійній

автономії адвокатів. Підкреслено значення стандартизації адвокатської діяльності як нормативного орієнтира розвитку законодавства, що забезпечує узгодженість національної моделі адвокатури з сучасними уявленнями про верховенство права, доступ до правосуддя та ефективний захист прав і свобод людини. Зроблено висновок, що подальше вдосконалення правового регулювання адвокатської діяльності має здійснюватися з урахуванням завдань судової реформи, ускладнення правових відносин та зростання суспільного запиту на якісну й ефективну правничу допомогу.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, професійні стандарти, міжнародні стандарти прав людини, правова допомога, громадянське суспільство, незалежність адвокатури, самоврядність, правове регулювання, судова реформа.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність системного переосмислення національного законодавства у сфері адвокатської діяльності з урахуванням європейських правових стандартів, принципів верховенства права та гарантій права на професійну правничу допомогу. Попри наявність законодавчих змін, спрямованих на наближення правового статусу адвокатури до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, процес гармонізації залишається фрагментарним і не завжди послідовним, що породжує низку теоретичних і практичних проблем.

Зокрема, зберігаються колізії між нормами національного законодавства та європейськими підходами щодо незалежності адвокатури, самоврядності адвокатських інституцій, професійних гарантій адвокатської діяльності та стандартів доступу до професії. Водночас відсутність комплексного науково-правового аналізу впливу європейського правового простору на формування українського законодавства у цій сфері ускладнює вироблення узгодженої концепції подальшого реформування адвокатури.

У зв'язку з цим актуалізується потреба у глибокому дослідженні європейського вектора впливу на розвиток законодавства України щодо адвокатської діяльності, виявленні ключових проблем імплементації європейських стандартів та обґрунтуванні науково виважених напрямів удосконалення національного правового регулювання з метою забезпечення ефективного функціонування інституту адвокатури в умовах європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика формування та розвитку законодавства щодо адвокатської діяльності, зокрема в контексті впливу міжнародних і європейських стандартів, неодноразово ставала предметом наукового аналізу в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Відповідні питання досліджувалися у наукових доробках Т. Вільчик [3], В. Святоцької [2, 3], С. Бандурки [9], О. Поклонської [11] та інших авторів, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретичних уявлень про правову природу адвокатури, міжнародні та європейські стандарти її організації й діяльності, а також проблеми їх імплементації у національну правову систему.

Водночас аналіз сучасного стану наукової розробленості порушеної проблематики дає підстави констатувати, що окремі її аспекти досліджувалися переважно фрагментарно та в межах суміжних напрямів наукового пошуку. Це зумовлює потребу у подальшому узагальненні наукових підходів і поглибленому осмисленні закономірностей формування законодавства України щодо адвокатської діяльності з урахуванням сучасних інтеграційних процесів і трансформацій правової системи.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є науково-правовий аналіз європейського впливу на формування законодавства України щодо адвокатської діяльності та визначення основних напрямів його подальшої гармонізації з європейськими правовими стандартами.

Виклад основного матеріалу. Організація та функціонування адвокатури як інституту ґрунтуються на сукупності базових ідей та засадничих положень, які визначають її правову природу, соціальне призначення та роль у механізмі забезпечення права на професійну правничу допомогу, тобто на принципах адвокатської діяльності. Саме на їх основі формуються правові норми, що регламентують здійснення адвокатами захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги у межах юрисдикційних процедур.

Зазначені норми встановлюються та санкціонуються як на міжнародному рівні, так і на рівні національному, проте вони переважно відображають зовнішній, інституційно-організаційний вимір адвокатської діяльності. Поряд із цим адвокатура має й внутрішній, професійно-етичний та функціональний вимір, пов'язаний зі специфікою здійснення адвокатської професії. Даний аспект регулюється системою спеціальних правил і вимог, що набувають форми професійних стандартів та забезпечують належну якість і добросовісність адвокатської діяльності.

Поняття «стандарт» має латинське походження (від *standere* – бути спрямованим) і використовується для позначення затвердженого компетентними органами зразка або еталона, що слугує базою для порівняння з іншими однорідними об'єктами чи процесами. У правовому та нормативно-технічному вимірі стандарт розглядається як офіційно встановлений документ, який фіксує загальні характеристики, параметри та нормативні вимоги до товарів, послуг, речовин, явищ або видів діяльності.

Такі стандарти формуються у вигляді норм, правил і вимог, спрямованих на впорядкування об'єктів організаційно-методологічного та загальнотехнічного характеру [1, с. 553].

Стандарти адвокатської діяльності є невід'ємною складовою процесу становлення України як демократичної та правової держави, оскільки саме їх запровадження забезпечує відповідність національної системи адвокатури загальноновизнаним підходам, сформованим і апробованим у правових системах

розвинених країн упродовж тривалого історичного розвитку. Зазначені стандарти охоплюють питання організації та функціонування ключових правових інститутів, серед яких адвокатура посідає особливе місце.

З огляду на історичні обставини та специфіку державотворчих процесів інституціоналізація адвокатури в Україні відбувалася з певним часовим відставанням порівняно з європейськими державами, унаслідок чого українська адвокатура сформувалася як відносно молода професійна правнича інституція. За таких умов особливої актуальності набуває потреба у чітко визначених орієнтирах щодо її організаційної побудови та функціонування.

«Такими орієнтирами виступають стандарти адвокатської діяльності, закріплені у міжнародно-правових, регіональних і національних актах, що відображають узагальнений досвід світової правової спільноти. Дотримання цих загально визначених стандартів організації та професійної діяльності адвокатури є необхідною умовою забезпечення її належного функціонування та водночас важливим елементом реалізації євроінтеграційного курсу України» [2, с. 105].

Зазначене зумовлює необхідність ширшого доктринального осмислення природи та ролі стандартів адвокатської діяльності у процесі розвитку національного законодавства. Саме вони виступають не лише нормативними зразками професійної поведінки, а й концептуальними орієнтирами, що визначають напрями та межі трансформації інституту адвокатури в умовах інтеграції України до європейського правового простору. У цьому зв'язку подальший аналіз потребує зосередження на системному характері впливу європейських правових підходів на формування законодавства України щодо адвокатської діяльності та їх значенні для визначення стратегічних напрямів розвитку адвокатури.

У зазначеному контексті європейський вектор формування законодавства України щодо адвокатської діяльності доцільно розглядати не як окремих напрям реформування, а як системний правовий орієнтир, що визначає загальну логіку подальшого розвитку інституту адвокатури. Його сутність полягає у цілеспрямованій орієнтації на європейські правові цінності, принципи та стандарти, які сформувалися в межах правопорядку Ради Європи та Європейського Союзу й набули характеру загально визначених орієнтирів організації правничої професії.

Вплив європейських підходів на формування національного законодавства щодо адвокатської діяльності має чітке правове підґрунтя. Правові засади розвитку законодавства України у сфері адвокатської діяльності сформовані на різних рівнях правового регулювання та відображають послідовну орієнтацію

держави на міжнародні й європейські стандарти у сфері прав людини та професійної правничої допомоги.

Насамперед Україна, беручи участь у ключових універсальних міжнародно-правових актах у сфері прав людини та будучи членом Ради ООН з прав людини, підтвердила свою відданість фундаментальним принципам, закріпленим у Всесвітній декларації прав людини та інших базових документах. У цьому контексті адаптація національних норм у сфері захисту прав людини до європейських стандартів розглядається як складова реалізації євроінтеграційного курсу держави. Багаторічна співпраця України з міжнародними організаціями знайшла своє відображення у формуванні законодавчої бази у сфері правничої допомоги, зокрема через ухвалення нормативних актів, спрямованих на інституційне забезпечення адвокатської діяльності та доступу до правової допомоги [3, с.57]. «Варто сказати, що за 70 років співпраці з ООН Україна не раз доводила служіння людиноцентристським принципам, яких дотримується Північноатлантичний альянс, а особливо з прийняттям пакету законодавчих актів у сфері захисту прав людини, таких як закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і «Про безоплатну правову допомогу» та інші» [3, с.57].

Вагомою складовою правового обґрунтування відповідних трансформацій є також міжнародно-правові зобов'язання України у відносинах з Європейським Союзом. Укладення Угоди про асоціацію закріпило стратегічну спрямованість держави на поетапну адаптацію національного законодавства до права ЄС та досягнення його сумісності з європейським правопорядком (*acquis*) [4]. Дотримання критеріїв і стандартів, характерних для держав-членів Європейського Союзу, розглядається як необхідна передумова модернізації національної правової системи та розвитку її інституцій, зокрема інституту адвокатури.

Крім того, європейський вектор розвитку адвокатської діяльності знаходить своє нормативне закріплення у внутрішньодержавних актах стратегічного характеру. На рівні державної політики у сфері прав людини визначено пріоритет приведення законодавства України у відповідність до універсальних стандартів Організації Об'єднаних Націй і Ради Європи, що охоплює й механізми їх реалізації через діяльність адвокатури. Водночас законодавство України у сфері внутрішньої та зовнішньої політики закріплює пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, що зумовлює необхідність урахування міжнародних та європейських стандартів під час формування й застосування національних правових норм.

Нарешті, відповідні напрями розвитку у сфері адвокатської діяльності конкретизуються в програмних документах судово-правової реформи, які передбачають дотримання міжнародних та регіональних стандартів у сфері

прав людини, а також оновлення правового регулювання адвокатури як ключового правозахисного інституту. Зокрема, у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів передбачено вдосконалення гарантій незалежності адвокатури, посилення ролі органів адвокатського самоврядування, забезпечення доступності професійної правничої допомоги та підвищення стандартів якості адвокатської діяльності [13]. Сукупність зазначених нормативних і програмних положень засвідчує системний характер орієнтації України на узгодження законодавства щодо адвокатської діяльності з усталеними міжнародними підходами та його спрямованість на забезпечення належного функціонування адвокатури відповідно до загальновизнаних стандартів правничої професії.

Водночас відповідні процеси не обмежуються виконанням міжнародних зобов'язань, а мають і виразний внутрішньодержавний вимір. Йдеться про поступову зміну національної правової доктрини та правового мислення, у межах яких адвокатура утверджується як самостійний інститут громадянського суспільства. Такий підхід відповідає усталеним традиціям європейської правової культури, згідно з якими адвокат розглядається не лише як представник приватних інтересів конкретної особи, а як учасник правовідносин, покликаний діяти в інтересах права та забезпечення справедливості загалом.

«Адвокатура - своєрідний «буфер», що балансує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави. Вона, без сумніву, хоч і не є до кінця структурованою організацією в Україні, але входить в її цивільне суспільство як інститут (продукт) цього суспільства із спеціальними повноваженнями. Сучасна українська адвокатура – це відносно організоване співтовариство українських адвокатів, призначене юридично захищати права і свободи членів українського громадянського суспільства, всіх його суб'єктів, надавати правову допомогу у всіх видах життєдіяльності українського суспільства. Призначення адвокатури – правоохоронна діяльність, захист прав і законних інтересів громадян і організацій.

Держава, що визначає себе як правова, повинна бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура була високо професійним інститутом. Вона повинна забезпечувати незалежність адвокатури і доступність юридичної допомоги; сприяти здійсненню заходів щодо підвищення кваліфікації адвокатів, приймати заходи до захисту адвокатів від переслідувань, необґрунтованих обмежень їх професійної діяльності» [5, с. 231–232].

Зазначене зумовлює необхідність перегляду національних підходів до правового регулювання адвокатської діяльності з позицій інституційної незалежності адвокатури, її самоврядності та професійної автономії. Саме ці елементи складають ядро європейських стандартів адвокатської діяльності та виступають базовими умовами забезпечення належної якості правничої допо-

моги. У цьому контексті європейський вектор впливу проявляється у зміні акцентів правового регулювання – від детального державного контролю до встановлення рамкових гарантій професійної свободи адвоката за умови дотримання високих етичних і кваліфікаційних вимог.

Особливе значення у формуванні європейського вектора має стандартизація адвокатської діяльності. Європейські стандарти виконують функцію своєрідного «нормативного компаса», який визначає мінімально допустимий рівень організації та здійснення адвокатської професії. Вони не підміняють національне законодавство, проте задають напрям його розвитку. Саме тому імплементація таких стандартів у національну правову систему має не декларативний, а концептуальний характер.

Для України актуальність орієнтації на міжнародно визнані підходи у сфері адвокатської діяльності зумовлена трансформаційним станом національної правової системи, яка перебуває у процесі комплексного реформування. Судова реформа, посилення ролі змагальності процесу, розширення категорій справ, у яких участь адвоката є обов'язковою, об'єктивно підвищують вимоги до професійного рівня та інституційної спроможності адвокатури. За таких умов орієнтація на європейські стандарти виступає не зовнішнім запозиченням, а внутрішньою потребою забезпечення ефективності правосуддя.

Таким чином, європейський вектор впливу на формування законодавства України щодо адвокатської діяльності слід розглядати як комплексний і багаторівневий процес, що поєднує міжнародно-правові зобов'язання держави, внутрішні потреби правової системи та еволюцію правової доктрини. Його реалізація спрямована не на формальну гармонізацію норм, а на утвердження якісно нової моделі адвокатури – незалежної, професійної та орієнтованої на захист прав і свобод людини відповідно до європейських стандартів правової держави.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що формування законодавства України щодо адвокатської діяльності відбувається в умовах системної переорієнтації на загальновизнані міжнародні стандарти прав людини, які визначають сучасну модель організації правничої професії. У цьому процесі адвокатура постає як ключовий інститут громадянського суспільства, покликаний забезпечувати реальну дієвість права на професійну правничу допомогу та справедливий суд.

Спрямованість на узгодження національного регулювання адвокатської діяльності з міжнародними підходами зумовлена поєднанням зовнішніх зобов'язань держави та внутрішніх потреб правової системи. Така орієнтація проявляється у поступовому переосмисленні ролі адвокатури, зміні акцентів правового регулювання з переважно адміністративно-контрольної моделі на

модель, що ґрунтується на інституційній незалежності, самоврядності та професійній автономії адвокатської діяльності.

Важливе значення у цьому контексті має стандартизація адвокатської діяльності, яка виконує функцію нормативного орієнтира розвитку законодавства, встановлюючи межі допустимого втручання держави у здійснення професії та водночас визначаючи мінімально необхідний рівень гарантій якості правничої допомоги. Саме через такі стандарти забезпечується узгодженість національної моделі адвокатури з сучасними уявленнями про верховенство права, доступ до правосуддя та ефективний захист прав і свобод людини.

Загалом сучасний етап розвитку законодавства України щодо адвокатської діяльності характеризується прагненням до формування якісно нової інституційної моделі адвокатури, здатної ефективно функціонувати в умовах судової реформи, підвищеної ролі змагальності процесу та ускладнення правовідносин. Така модель відповідає завданням демократичної правової держави та вимогам суспільства до належного рівня правничої допомоги.

Подальші наукові дослідження у цій сфері доцільно спрямувати на комплексне осмислення механізмів реалізації міжнародних і регіональних стандартів адвокатської діяльності у національній правозастосовній практиці, з урахуванням ролі судової практики та органів адвокатського самоврядування. Окремої уваги потребує аналіз інституційних гарантій незалежності адвокатури в умовах трансформаційних процесів і надзвичайних правових режимів.

Перспективним є також дослідження розвитку професійних стандартів адвокатської діяльності, зокрема питань спеціалізації, професійної відповідальності та безперервного підвищення кваліфікації адвокатів, як інструментів забезпечення якості правничої допомоги. Важливим напрямом наукового пошуку залишається вироблення цілісної концепції подальшого вдосконалення законодавства України щодо адвокатської діяльності.

Література

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. К., Міжнародна економічна фундація. 2000. 703 с.;
2. Святоцька В. Адвокатура України у світлі євроінтеграційних прагнень. Право України. 2015. № 10. С. 105–112;
3. Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2019_12-s3.pdf ;
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2544;
5. Козьмініх А. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в сучасній науці. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77252c00-9bb8-4f43-81d1-56aaf60d0b67/content>;
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України №5076-VI від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>;
7. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України №3460-VI від 02.06.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>;
8. Батлер В. Е.

Міжнародні і європейські стандарти: українське застосування / Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2013. С. 52–53; 9. Бандурка С.С. Європейські стандарти адвокатської діяльності. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/5-_Bandurka.pdf; 10. Бандурка С.С. Адвокатура України на сторожі закону: монографія. Харків: Майдан, 2021. 224 с; 11. Поклонська О. Ю. Професіограма адвокатської діяльності та професіоналізм адвоката: поняття та сутність. Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2013. Том 26. № 2-1. Ч. 2. С. 384–390; 12. Щепанюк Ю. Вплив європейських стандартів адвокатури на національне законодавство у сфері адвокатської діяльності. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1882>; 13. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 р. Офіційний вісник України. 2015. № 41. Ст. 1295

EUROPEAN VECTOR OF INFLUENCE ON THE FORMATION OF UKRAINIAN LEGISLATION ON LAWYER ACTIVITIES

M. Zhdan, O. Homon

Abstract. In the article, the authors conducted a scientific and legal analysis of the formation of Ukrainian legislation on advocacy with a focus on international and regional human rights standards. The study is based on a comprehensive understanding of the legal nature of the legal profession as an institution of civil society, its social purpose, and its role in the mechanism for ensuring the right to professional legal assistance. Particular attention is paid to the content of the standards of advocacy as a system of regulatory, professional, and ethical requirements that determine the organizational, functional, and value principles of the practice of the legal profession.

The study analyzed the legal prerequisites for orientation to European approaches in the field of advocacy, in particular, Ukraine's participation in universal international legal acts in the field of human rights, obligations in relations with the European Union, as well as the provisions of domestic strategic and program documents of judicial and legal reform. It is emphasized that such orientation is systemic in nature and combines the fulfillment of the state's international obligations with the internal needs of the transformation of the national legal system and legal doctrine.

It is argued that the modern development of Ukrainian legislation on advocacy is accompanied by a gradual rethinking of the role of the bar, manifested in a shift in the emphasis of legal regulation from a predominantly administrative-control model to a model based on institutional independence, self-government, and the professional autonomy of lawyers. The importance of standardizing advocacy as a normative guideline for the development of legislation is emphasized, which ensures the consistency of the national model of advocacy with modern ideas about the rule of law, access to justice, and effective protection of human rights and freedoms. It is concluded that further improvement in the legal regulation of advocacy should be pursued, taking into account the tasks of judicial reform, the complexity of legal relations, and the growing public demand for high-quality and effective legal assistance.

Key words: advocacy, professional standards, international human rights standards, legal aid, civil society, independence of the advocacy, self-government, legal regulation, judicial reform.